

סימן יב

הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

א. פתיחה

נאמר במשנה (עדויות ח, ו) :

אמר רבי אליעזר: שמעתי כשהיו בונים בהיכל, עושים קלעים להיכל וקלעים לעזרות, אלא שבהיכל בונים מבחוץ ובעזרה בונים מבפנים. אמר רבי יהושע: שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית, ואוכלים קדשי קדשים אף על פי שאין קלעים, קדשים קלים ומעשר שני אף על פי שאין חומה; שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא.

ובגמרא (זבחים סב, א) נאמר על עולי בבל, בוני בית שני:

שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה: אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית.

הקביעה שמקריבין אף על פי שאין בית מוזכרת במקומות נוספים בחז"ל (מגילה י, א; שבועות טז, א; זבחים קז, ב), והובאה להלכה בדברי הראשונים¹

1. רמב"ם (הלי בית הבחירה ו, טו וסהמ"צ ל"ט צ), משמעות התוס' (זבחים סב, א ד"ה ואחד), העיטור (פרוזבול דף עז, ד - עח, א), יראים (סי' רעז), התרומה (הלי א"י, עמ' 59 במהדי' תשס"ח), משמעות דברי הר"ש משאנץ (שביעית ו, א סד"ה ירוש'); אך יעוין עוד בדעתו לעיל עמ' צג), סמ"ג (ל"ט שלב-שלג), נטיית הרשב"א (מגילה י, א ד"ה אלא; ויעוין לעיל עמ' צב), החינוך (סי' קפד, רנד, שסב-שסג), ריטב"א (מגילה י, א ד"ה תנאי היא, וכן שם י, ב ד"ה ולענין; וכנ"ל עמ' צ-צא), אגודה (עדויות, ח), טור (יו"ד, שלא; ובהל' א"י המיוחס לטור, א),

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

– חלקם כתבו במפורש שמקריבין אף על פי שאין בית, וחלקם כתבו שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא. הדברים מתאימים לכלל הנקוט בידינו שהלכה כר' יהושע מרי אליעזר.² יצא מן הכלל הראב"ד (על הרמב"ם שם), שנקט שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, וכן מטים דברי המאירי (שבועות טז, א ד"ה שיטה).

הרדב"ז, הכס"מ ואחרונים נוספים הקשו על דברי הראב"ד, ואין כאן המקום לדון בדבריהם.³ הנצרך לעניינינו הוא שרובם המוחלט של הראשונים נקטו שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא ומקריבים אף על פי שאין בית. לכאורה, המשמעות הפשוטה של קביעה זו היא שניתן להקריב קרבנות אף כשאין הבית בנוי, ובלבד שבנוי מזבח, וכמו שכתבו התוס' (סוכה מא, א ד"ה דאשתקד) שהקרבה בלא בית אפשרית רק כשמזבח בנוי.⁴ ממילא, אם יש אפשרות להקריב קרבנות ללא בית על ידי בניית המזבח כהלכה, יש חובה לעשות כן.

כפתור ופרח (סי' ו), ר"ן (חיי שבועות טז, א ד"ה ולענין), שו"ת תשב"ץ (ג, רא), משמעות רבינו מיוחס (ויקרא ח, לה).

2. מבוא התלמוד המיוחס לר' שמואל הנגיד (נדפס בדפוס וילנא בסוף מסכת ברכות; דף מז, א), סדר תנאים ואמוראים (ב, טו), בה"ג (סי' נג), רי"ף (יבמות לו, ב בדפיו), רש"י (זבחים סו, ב ד"ה מציעתא), רא"ש (יבמות יג, ג), מאירי (עירובין פ, ב ד"ה אמר המאירי) ועוד ראשונים רבים. וכן כתב הבי"י (יו"ד רא, מד). וכן כתב הראב"ד בעל ההשגות עצמו (כתוב שם ביצה ח, א בדפי הרי"ף).

הערת הרב אביגדר נבנצל שליט"א: ר' אליעזר לא נחלק על ר' יהושע. עכ"ל. ונראה שהסתמך על דברי רבינא בגמרא (מגילה י, א; ויעוין בתוי"ט עדויות ח, ו), שאמר כן, והבין הרב נבנצל שזו מסקנת הסוגיה, יעו"ש. ולפי זה, ברור עוד יותר שיש לפסוק כר' יהושע, ואין צורך להזדקק לכל שר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע.

3. ויעוין בזה בשערי היכל (זבחים, מערכה קמ), ובאחרונים שצוינו בספר המפתח על אתר.

4. וכן כתבו עוד ראשונים ואחרונים רבים, וקיבצם כעמיר גורנה בספר שערי המקדש (ח"ב סי' כה אות ג עמ' קה ד"ה ולכאורה).

במאמר זה ייבחנו כמה דרכים באחרונים שיש בהן ערעור על הבנה זו. קודם לכן, יובאו דברי אחרונים רבים, מינייהו מלכי מינייהו איפרכי, שהבינו שהקרבה בלא בית היא חיוב. חלקם כתבו זאת במפורש, וחלקם הבליעו הנחה זו בדבריהם.

אחרונים רבים: הקרבה בלא בית היא חובה

ההבנה שהקרבה ללא בית היא חובה מופיעה בדברי אחרונים רבים: ראשון לכולם הוא הכס"מ (ה' בית הבחירה ו, טז), שכתב להשיב על מה שכתב הראב"ד (שם, יד) שעזרא לא קידש לעתיד לבוא את מקום המקדש לפי שידע שהוא עתיד להתקדש בקידוש אחר לעתיד לבוא, ועל זה כתב הכס"מ: 'אני אומר: אם קבלה נקבל, ואם לדין יש תשובה; דאף על פי כן, למה היה מניח עזרא מלקדש לעתיד לבא, שמא בזמן החרבן יותן לנו רשות להקריב'. ומדבריו נראה שאם ניתנת רשות להקריב, יש לנהוג כן, עד שדי באפשרות זו של הקרבה בזמן חורבן, כדי לשלול את האפשרות שעזרא הניח מלקדש את מקום המקדש לעתיד לבוא. ואמנם יש מקום להבין בדעת הכס"מ שמדובר במצווה בעלמא ולא בחיוב גמור.

מכל מקום, מדברי אחרונים אחרים נראה שמדובר בחיוב. כן נראה מדברי הקרן אורה (מנחות פג, ב ד"ה מזה נראה), וכן נראה מדברי השואל ומשיב (חמישאה, מא ד"ה והנה לכאורה). וכך עולה מדברי החת"ס (שו"ת יו"ד, רלו), בתשובתו העוסקת בהקרבת פסח ושאר קרבנות בזמן הזה.⁵ וכן כתב הדרישת ציון (לאורך ספרו, ובמיוחד עמ' 141-142 במהד' מוה"ק), וכן כתב השאילת דוד (פתיחה לקונטרס דרישת ציון וירושלים). וכן נראה מדברי הגר"ח מבריסק (מנחות סו, א; וכן הובא בשמו בכתבי הגר"י שם). וכך עולה גם מדברי המקדש דוד (קדשים א, א ד"ה והנה לפ"ז), שכתב: 'למ"ד קידשה לע"ל דק"ל מקריבין אע"פ שאין בית, אם כן אין הבנין מועיל כלום להקרבה', והאריך בזה מכמה היבטים, ולא העלה על דל שפתיו אפשרות שבנין הבית

5. ויעוין עוד לקמן (סי' טו, ובנספח לסי' טו בסוף הספר) בשיטת החת"ס בעניין הקרבת קרבנות בזמן שישראל טומאים בטומאת מת, שיצא לחדש שמכיוון שטומאה דחווה בציבור, לכן אין צורך בקרבנות הבאים על טומאת מקדש וקודשיו, יעו"ש.

יהפוך את ההקרבה מרשות לחובה. וכן משמע מדברי המשנה שכיר (או"ח קעז, א): 'כיון דקיי"ל (עדיות ח, ו) מקריבין אע"פ שאין בית, אם כן גם בזמן הזה יכול להיות פסח, ומה שאין מקריבין הוא רק מחמת עיכובים שונים, עכ"פ גם בזה"ז קרוי איכא פסח, דהא מצד הדין יכולין להקריב'.⁶ וכן צידד בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות, לט ד"ה והנה; אך יעו"ש מד, ד).

וכן כתב הרב אביגדר נבנצל (ירושלים במועדיה, פסח עמ' קנו-קנז; וכן במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 64), והוסיף שכן מורה הסברה הפשוטה, ושכן מוכח ממה שאמרה הגמרא (שבועות טז, א) שלמ"ד מקריבין אף על פי שאין בית, הקלעים הם לצניעותא בעלמא, ולא להפוך את הרשות לחובה. וראיה זו הובאה בשינוי קל גם בתורת הבית (ח"ב ג, ב, ב; וכעין זה כתב גם שם יט, ג שהקרבה בלא בית היא חובה ולא רשות). וכן כתב הדליות דוד (מגילה סי' טו) כהנחה פשוטה ומוכרחת, והוסיף והאריך מצדדים רבים לקיים ולהוכיח הבנה זו. וכן כתב הרב עזרא בנימין שוחט (קובץ בן שמונים לגבורות, עמ' שי-73).

ב. שיטת הקהלות יעקב וסיעתו

קושיות הקהלות יעקב והבנתו בדעת החינוך שיש רק רשות להקריב אך אין בכך מצוה

בקהלות יעקב (שבועות סי' יא וזבחים סי' לב; וכע"ז בע"ז סי' ז) הקשה על דין מקריבין על אף פי שאין בית, מהדין שמטיל מום בבכור בזמן הזה אינו לוקה (ע"ז יג, ב ורמב"ם הל' איסורי מזבח א, ז), וכן מהדין שבכור בזמן הזה אינו נחשב ממונו של כהן (תמורה ז, א ורמב"ם הל' בכורות א, יז), וכל זה מחמת שאי אפשר להקריב היום בכור. ואי איתא שמקריבין אף על פי שאין בית, אזי קשה:

6. ואמנם, לקמן (עמ' רפא) יתבאר שגם לדעת החולקים על סיעה זו, יש מקום לחלק בין פסח לשאר קרבנות. עם זאת, המשנה שכיר לא הזכיר כלל את חילוקם, ונראה שסבר שהוא הדין גם בשאר קרבנות הציבור.

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

אמאי לא יחשב חזיא להקרבה, לענין הטלת מום, ולענין שיהא הבכור ממון גבוה.

כדי ליישב זאת, הביא הקהלות יעקב את לשון החינוך (מצווה תמ):
שנצטוינו להקריב כל קרבן בבית המקדש ולא בחוץ [...] ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן, ארצה לומר שהעובר על זה, אפילו בזמן הזה, והקריב קרבן חוץ לבית הבחירה – שהוא מבטל עשה זה, ועובר על לאו הבא על זה, כמו שנכתוב למטה בסדר זה, לאו שני (מצווה תלט). אבל אין הכוונה לומר שיהיה עלינו⁷ חיוב להקריב קרבן בבית המקדש, עכשיו שהוא חרב. זה דבר ברור הוא.

על פי זה, כתב הקהלות יעקב:

מדבריו למדנו דהא דתנן שמקריבים אף על פי שאין בית, אינו אלא לומר שהקרבתו כשרה, אבל לא שיש מצוה להקריב. ולפי זה אתי שפיר היטב לענין שחוטי חוץ ודאי חייב [גם בזה"ז, שהרי הם ראויים ליקרב במקדש] וכו', אבל לענין להחשב ממון גבוה מפני שעומד להקרבה, ולענין איסור הטלת מום שהוא מפני שהוא מפסיד דבר העומד להקרבה – יש לומר דכל שאין מצוה כלל להקריבו אינו בכלל זה. דלא סגי במה שהוא ראוי להקרבה, אלא בעינן שיהא עומד ומיוחד להקרבה.

כך הבין בדעת החינוך גם הציץ אליעזר (י, ז, ט), ומלשונו שם נראה שהבין שאין חולק בדבר. וכן הובאה בהסכמה הבנה זו בחינוך בדברי אחרונים רבים, ובכללם: אילת השחר (קידושין ל, ב ד"ה בזמן; מכות יט, א ד"ה אי), משמר הלוי (חגיגה ס"י מט), ברכת משה (קופשיץ; ס"י יא), שערי המקדש (ח"ב ס"י כה; והאריך בזה טובא), ימות המשיח בהלכה (א, יז⁸), הרב דוד לאו (קובץ

7. כן הוא בחינוך שלפנינו. בקה"י: עליו.

8. וצ"ע שם לדברי הרמ"מ שניאורסון, האדמו"ר מליובאוויטש (ליקוטי שיחות טו, פרשת ויחי, שיחה ד), שצידד לחלק בין הבבלי לירושלמי בזה. ואולם, לכאורה לא ברור לגמרי מדברי

מוריה רכו-רכח עמי קי), הרב יונתן בלויא (המאור תעב [סט, ו], אב-אלול תשע"ו, עמי פד-פח), ועוד. וכבר כתבו כן מדנפשייהו מהר"ץ חיות בקונטרס עבודת המקדש (פרק ג' ד"ה כבר בררתי; נדפס בסוף שו"ת מוהר"ץ, סי' עו דף עב, ג-ד), המגדל דוד (הלטראכט א, פה עמי 71), שו"ת לבושי מרדכי (וינקלר; מהדו"ק קעג, א ד"ה אלא) ושו"ת אבני חפץ (לעווין; נו, ט), ללא אזכור החינוך. ויעוין עוד בשלישיית המאמרים בתחומין (יג עמי 473-481). וחלק מהאחרונים הללו הגדילו עשות, ודנו לומר שהקרבה בלא בית אפשרית רק בחול ולא בשבת, שלא הותרה שבת להקרבה שאינה אלא רשות.⁹

קשיים בדברי הקהלות יעקב וסיעתו

והנה, לכאורה יש לדון מכמה צדדים בהבנה זו בדברי החינוך. וקודם שניכנס לדיון זה, נעיר שראש סיעת האחרונים, הקהלות יעקב בעצמו, כבר פקפק על ההבנה שחידש בדברי החינוך, ונראה שהדברים לא היו מרווחים בעיניו.¹⁰

ראשית ועיקר, נראה שכאשר שהחינוך כותב 'להקריב קרבן בבית המקדש עכשו שהוא חרבי הוא כולל בזה גם את המזבח, שגם הוא חרב. וממילא יוצא שאין בדבריו התייחסות למצב ביניים של בניית המזבח והקרבה עליו ללא

הרממ"ש שלפי הבבלי יש חיוב גמור, יעו"ש. ויעוין עוד בשיטת הרממ"ש בתורת הבית (ח"א א, לא).

9. ויעוין בזה בתורת הבית (ח"ב ג, ב, א-ב).

10. הקהלות יעקב כתב בחתימת דבריו: 'אולם עיקר דברי החינוך, דאע"פ שכשר הקרבה בזמן הזה אע"פ שאין בית, מכל מקום מצוה ליכא, לכאורה צ"ע, דאחרי שההקרבה כשרה, למה לא יהא חיובא להקריב קרבנות שחייבה תורה להקריבם. ואפשר משום דכתיב כמה פעמים בתורה 'אל פתח אהל מועד' דהיינו היכל וקדש קדשים, וכיון שאין בית, לא נחשבת אל פתח אהל מועד. ונהי דאין זה מעכב, כיון דכבר הוקדש המקום להקרבה, וקדושתו קדושת עולם הוא ולא מחשבא שחוטי חוץ, מכל מקום מצוה מיהו ליכא. ואכתי צ"ע, דמנלן הכי. ואפשר דזה גופא הכריחו להחינוך לומר כן, מדלא מיחייב עלה באיסור מטיל מום בזמן הזה, ומדנחשב הבכור ממון כהנים, וכנ"ל. וכמדומה שקושייתו חזקה מתירוצו, וכפי שהרגיש בזה וכתב 'ואכתי צ"ע', וכן 'ואפשר'.

בית, כשהבית חרב והמזבח בנוי, ולכן נראה שאין כוונתו לומר שבמצב ביניים זה ההקרבה אינה מצווה אלא רשות, אלא כוונתו לומר שבמצב של חורבן מוחלט אין חיוב להקריב קרבן, משום שבמציאות אין אפשרות להקריב קרבן, והתורה אינה מחייבת את האדם בדבר שאינו בידו. אם כוונת החינוך לחדש שבמצב הביניים של מזבח ללא מקדש אין חיוב הקרבה, היה עליו לפרש את דבריו ולהדגיש שהוא מחדש התייחסות למצב שונה מהמצב הקיים 'עכשיו'. וגם לא היה לו לקרוא למזבח בודד זה בלשון 'בית המקדש'. ובהכרח שאין כוונתו לחלק בין הקרבה על מזבח ללא בית להקרבה על מזבח עם בית. ויתירה מזו העירני הרב הלל בן שלמה שליט"א, שהמצווה שבה עוסק החינוך אינה מצוות הקרבה, אלא איסור שחוטי חוץ, ולא מסתבר שדווקא במצווה זו הוא ימצא לנכון לחדש התייחסות למצב הביניים הנ"ל, של בית חרב ומזבח בנוי. ויש להוסיף שגם הלשון 'זה דבר ברור' הוא אינה מתאימה לחידוש דין, אלא לאמירה פשוטה ובסיסית הברורה לכל. ושוב ראיתי שכבר כתב כן בדעת החינוך בתורת הבית (ח"ב יט, ג; ח"ג ז, עג, ד), שכוונתו למצב של חוסר יכולת ואפשרות להקריב, והתורה אינה מחייבת את האדם בדבר שאינו בידו.

שנית, לכאורה היה ניתן ליישב את הקושיות ממטיל מום בבכור ומבכור שאינו ממונו של כהן מבלי להגיע לחידושו של הקהלות יעקב. אפשר לומר שאמנם מקריבין אף על פי שאין בית, אך בזמן הזה לא רק שאין בית, אלא גם אין מזבח בנוי במקומו, ואין אפשרות מעשית להקריב. ואין הכי נמי, שאם היה מזבח ורק בית היה חסר, היה המטיל מום בבכור לוקה. וטענה זו שונה מהטענה הקודמת: הטענה הקודמת היא שקשה להכניס בלשון החינוך את הבנת הקהלות יעקב, והטענה הנוכחית היא שיש ליישב את הקושי העניינית שהובילה להבנה שאין מצווה, ואין צורך להגיע להבנת הקהלות יעקב.

וכבר כתב כן הטורי אבן (מגילה י, א ד"ה ונ"ל): 'דאע"ג דקידשה, אפילו הכי – הואיל וליכא מזבח בנוי, אין ראוי להקרבה'.¹¹ וכן כתב ר' משה זאב

11. אך יעוין עוד בדבריו במקום אחר (קונטרס אחרון לר"ה דף ט, א ג, ב בדפי הספר, במספור העמודים שבסוף הכרך) ד"ה אמנם לכאורה: 'והא דאר"י שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית, לאו למימרא דחיובא איכא, אלא שרשאין לבנות מזבח'. וצ"ע, שלא פירש מניין לו

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

מביאליסטוק, בעל מראות הצובאות (בתשובתו שנדפסה בשו"ת חוט המשולש [וולוז'ין] ב, ד, ד): 'דלא חזי להקרבה באותה שעה, דאע"פ שמקריבין אע"פ שאין בית, אכתי מחוסר בנין המזבח'.¹² וכן כתב החתן סופר (שו"ת לא, ב ד"ה בדין): 'ואע"ג דמקריבין שאר קרבנות אע"פ שאין בית, מכל מקום אכילת בכור במזבח תלוי'. וכן כתב הדליות דוד (מגילה סי' טו עמ' עט¹³). ויעוין עוד בשו"ת פרי יצחק (סי' מ), בחידושי הגר"ז (מנחות נו, ב ד"ה הרמב"ם) ובמשאת המלך (סי' שיג).

שלישית, הקהלות יעקב כתב: 'דלא סגי במה שהוא ראוי להקרבה', אך לשון הגמרא (ע"ז יג, ב הנ"ל) היא: 'הני מילי בזמן שבית המקדש קיים, דחזי להקרבה; השתא דלא חזי להקרבה, לית לן בה', הרי שכדי להלקות על הטלת מום בקדשים, סגי ב'חזי להקרבה', שתרגומו לעברית הוא 'ראוי להקרבה'. וצ"ע.

רביעית, אם אין כל מצווה בהקרבה ללא בית, וכלשון הקהלות יעקב: 'לא שיש מצווה להקריב', וישאין מצווה כלל להקריבו, אזי לא ברור עבור מי נועדה ההלכה דמקריבין אף על פי שאין בית. וכי בשופטני עסקינן, שיטרחו לבנות מזבח ולהקריב עליו קרבנות ללא תועלת? והרי בגמרא (זבחים סב, א) מבואר

חידוש זה, שבניית המזבח אינה חיוב אלא רק רשות. וכמדומה שמדבריו משמע שלאחר שכבר נבנה מזבח, חלה חובת הקרבה. וצ"ע.

12. והובא בהסכמה בשלמי ירוחם (על הרמב"ם ה' מעשה הקרבנות יט, טו). ואף שהשלמי ירוחם האריך להקשות ולדון מהיבטים אחרים בדברי הרמ"ז, יעו"ש, לעניין זה שתק והודה לו.

13. והוסיף וכתב: 'ואם יטען הטוען שדחוק לומר כן בלשונו [של החינוך], אשיבנו שבכגון דא ייסד לנו החת"ס בכמה מקומות בתשובותיו שהדחוקים אמת, והחדושים והפולסים אינם אמת'. הכלל שהזכיר מופיע בין היתר בשו"ת חת"ס (קובץ תשובות סי' פב ד"ה ואם אולי), ומכל מקום, לפי המתבאר, לכאורה אין זה דוחק בלשון החינוך.

ומדי דברי בו, אבוא אעירה, שהדליות דוד שם הוסיף וכתב בשם ספר החינוך שמצוות ספירת העומר נוהגת בכל זמן, וזה אינו מובן לי, שהרי החינוך כתב להדיא (סוף מצווה שו) שבזמן החורבן המצווה נוהגת רק מדרבנן. וצ"ע. ויעוין עוד בזה בספר מפסחא לזעירא (עמ' קפ-קפב).

שעולי בבל קיימו הלכה למעשה את ההלכה דמקריבין על אף פי שאין בית, ולכאורה קשה לומר שעשו זאת לשווא.¹⁴ ומלבד כל זאת, קשה שאין בחז"ל מקור לכך שהקרבה ללא בית אינה מצווה, ומהיכא תיתי לומר כן. ואלמלא הלשונות השוללות את קיומה של מצווה, היה מקום ליישב שיש בדבר 'מצווה קיומית', אך אין חיוב. ולעולם אימא לך הבונה מזבח ומקריב קרבנות כשארין בית, מקיים מצווה דאורייתא, אף שלא הייתה מוטלת עליו חובה לעשות כן. דא עקא, שמלשונות הקהלות יעקב הנ"ל נראה שמדובר במעשה רשות בעלמא, וכך גם מלשון בנו הגר"ח שהובאה בהערה דלעיל, וכן מלשון השערי המקדש (שם עמ' קכז): 'לדעת החינוך, דליכא חובת הקרבת קרבנות בזמן הזה, נמצא דההקרבה היא רשות בעלמא'. וכן נראה מלשונות אחרונים נוספים דלקמן.¹⁵ וצ"ע.¹⁶

14. שלחתי את עיקרי הדברים לבנו הגר"ח שליט"א, וענני וז"ל: 'אין מצוה להקריב בלא בית רק רשות, ולבנות אין בידנו היום מכמה טעמים'. ויעוין עוד בדברים שהובאו בשם הגר"ח בקובץ קול התורה (ישיבת קול תורה [סיון תשס"ג]; עמ' קעו).
15. וכן כתב הרב איתמר גרבוז (משנת המועדים, פסח סי' יז עמ' עא = משנת המועדים, תשעה באב ותעניות סי' יז עמ' נא), שמדברי החינוך, וכן הנצי"ב וסיעתו (שיובאו להלן בהמשך המאמר), עולה ש'אין שום ענין להקריב קרבנות' בלא בית.
16. יש להוסיף שבספר פאר הלבנון ח"ב – בשבילי המקדש (סי' יא), ביסס את ההבנה שהקרבה בלא בית היא רשות, על הלשון 'מקריבין אע"פ שאין בית', שיכולה להתפרש כלשון של היתר. ואולם מלבד מה שהיא יכולה להתפרש גם כלשון של חיוב, נראה פשוט שמכיוון שרצונו יתברך שנקריב, ורצונו שנקריב, לכן די בהיתר כדי להקריב, ואין בזה כדי לשלול את החיוב. עוד התבססו, הוא ואחרונים נוספים, על לשון הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות יט, טו) שכתב שימותרי להקריב אע"פ שאין בית. ואולם, מצאנו פעמים רבות ברמב"ם שימוש בלשון 'מותרי' שבאה לאפוקי איסור, כשבאמת הדבר לא רק מותר אלא גם חובה, אך עמד על הפרק איסור, ולכן היה צריך להשמיע שאין איסור והדבר מותר (הל' ביכורים ג, ד; הל' שמיטה ויובל ד, כו; הל' מעשה הקרבנות י, יב; י, יג; הל' קרבן פסח י, ח; י, ט; הל' טומאת צרעת ט, י; הל' מטמאי משכב ומושב יג, ו). וגם בנידוננו, מטרת הרמב"ם היא רק לאפוקי איסור הקרבה, ולנמק את חיוב המעלה קדשים בחוץ בזמן הזה, והוא לא נחית לבאר את דיני ההקרבה עצמה. ובדומה להערת הרב בן שלמה הנ"ל (עמ' רסח) בנוגע להקשר הדברים בספר החינוך.

קשיים בדברים המובאים בשם הגרי"ש אלישיב בעניין זה

וביותר יש להקשות לכאורה, על המובא בהערות הגרי"ש אלישיב (יומא פא, א ד"ה כתב החינוך), שלפי החינוך כשאין בית, 'לכתחילה אין מקריבין קרבנות'. מדבריו יוצא שלא רק שאין מצווה בדבר, כחידוש מחותנו הגדול, הקהלות יעקב, אלא שיש בו אפילו איסור לכתחילה. וזאת, לכאורה, בניגוד גמור למה שעשו עולי בבל ולמה שהעיד הנביא, ובניגוד לפשטות דברי חז"ל והפוסקים, שאפילו אם לא חייבו, ואפילו אם לא ראו בכך מצווה או סרך מצווה, לפחות התיירו להקריב כשאין בית. כמו כן, הדברים עומדים בניגוד לדברי הריטב"א (מכות יט, א ד"ה ומאי) שכתב:

דאי קסבר קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא [...] אפילו בכור נמי יקרב לכתחילה בזמן הזה ויאכל, דהא אמרינן במס' מגילה (י, א) ובשבועות (טז, א) דלמ"ד קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא מקריבין אף על פי שאין בית, ואוכלים קדשים קלים אף על פי שאין קלעים.

עוד מובא בהערות הגרי"ש א:

נראה דזה כוונת החינוך, דבזמן הזה, היינו בזמן החורבן, ליכא חיוב להקריב. ומה שאין כן כשיגאלו, אף על פי שעדיין לא יבנה בית המקדש, מכל מקום כבר לא הוה בזמן גלות אלא בזמן גאולה, ויש כאן ריח ניחות, אז הוה מצוה להקריב אף על פי שעדיין לא נבנה הבית.

ולקמן תתבאר בהרחבה ההבנה שעליה מסתמך הגרי"ש א, התולה את אפשרות הקרבת הקרבנות ב'ריח ניחות'. ויעו"ש מה שיש לדון בזה. ועכ"פ, כבר כעת יש להעיר שלא ברור מה מבדיל לשיטת הגרי"ש א בין 'זמן החורבן' ל'זמן גאולה', אם מחד גיסא גם ב'זמן החורבן' יש אפשרות להקריב קרבנות, ומאידך גיסא גם ב'זמן גאולה' המקדש חרב. ואולי המגדיר של זמן גאולה הוא

ויעוין עוד בעבודה תמה (פו ע"ג) שהעמיד את דברי הרמב"ם (הל' מעה"ק יט, טו הנ"ל) דוקא בכגון שנפלו מחיצות בזמן הבית, ולא בזמן החורבן. ולכאורה קשה מאוד לומר כן, שכן הרמב"ם נקט להדיא לשון 'בזמן הזה', וברור כשמש שזמן הרמב"ם הוא זמן חורבן. וצ"ע.

רעא

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

ביאת המשיח, או שינוי אחר מגדרי הטבע. וצ"ע.¹⁷ שוב ראיתי שהרגיש בכעין זה הבנין ציון (סו"ס א), וכתב:

בכל המקומות דמייתי הגמרא להקריב בזמן הזה, כגון במכות (דף י"ט), דפריך אי ס"ל קדשה לעתיד לבוא אפילו בכור נמי – הפירוש כן: שמצד קדושה לעתיד לבא, יכול להקריב, ואפילו לכתחלה, כשיצו נביא על כך, אבל בלא זה לכתחלה אסור להקריב, כיון דבפירוש אמר הכתוב שלא יהיה לריח ניחח.

דא עקא, שהרמב"ם (הלי' בית הבחירה ו, טו) כתב להדיא שמקריבין אע"פ שאין בית, מבלי להזכיר לא נביא ולא חצי נביא ולא בן נביא. וגם החינוך לא הזכיר כלל נביא, בעוד שלפי הבנין ציון, הנבואה היא תנאי בסיסי לחלות דין מקריבין אע"פ שאין בית. וצ"ע.¹⁸ ויעוין עוד לקמן (עמ' תכב-תכד). שוב ראיתי

17. ויעוין עוד בהערות הגריש"א (סוטה לו, א ד"ה ולכאורה היה; חולין נ, א ד"ה בא), ובמכתבו לגרי"א הרצוג בעניין מטיל מום בבכור בזמן הזה (קובץ אדרת אליהו עמ' שמו-שנ; ונדפס שוב בקובץ תשובות הגריש"א א, קכב), ויעוין עוד בעניין זה בתשובות נוספות של הגרי"ש (קובץ תשובות א, סו, ה; ד, רי; ה, כ; ה, קסב).

18. הצגתי את הדברים בפני הרב משה קרמר שליט"א, שהסתמך על דברי הבנין ציון במאמרו: במטבע בקשות בנין ביהמ"ק במוסף דג' רגלים, האוצר כט (סיון תשע"ט) עמ' מב-מה. הרב קרמר השיבני בכמה הערות וראיות (הנוסח דלהלן נערך על פי התכתבות עמו, עמד לנגד עיני ואושר על ידו. תגובתי לדבריו, שובצו בסוגריים רבועים, ותגובותיו לתגובותיי שובצו בשמו בסוגריים עגולים): ראשית, יש מקור בחז"ל ובראשונים לכך שהקרבה ללא בית אינה לרצון, שכן תרגם אונקלוס: 'ואצדי ית מקדשיכון ולא אקביל ברעוא קורבן כנישתכון', וכן כתב הראב"ע (ויקרא כו, לא): 'ולא אריח בריח – והטעם, כי כבוד השם מלא שמים וארץ, וכתוב על נח: וירח ה' את ריח הניחוח (בראשית ח, כא). והטעם, שלא אקבל עולה אחרי כן מכס'. [לכאורה, שני המקורות הללו יכולים להתפרש בפשטות כתיאור למצב שבו אין הקרבה, ולכן אין 'אקביל ברעוא', ו'לא אקבל עולה', ואין להוכיח מהם לנידון דידן מעבר לפשט הפסוק]. שנית, בתפילת מוסף אנחנו מקוננים על שאין אנחנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך מפני היד שנסתלחה – בלשון עבר – במקדשך. כלומר, החורבן, הוא ורק הוא, מה שמעכב את ההקרבה. ומכאן, שהדרך היחידה לחידוש קרבנות המוספים, היא בזמן הגאולה ובנין הבית – ראשיתה בהקרבה על מזבח עוד בטרם הושלמה בית הבית, והמשכה כשהבית בנוי בתפירתו. אבל הקרבה ללא בית בזמן הגלות, מאן דכר שמה, הרי אנחנו מנועים ממנה, מפני

לקראת מקדש | סימן יב הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

היד שנסתלחה במקדשך. [היד נסתלחה גם במבנה המקדש וגם במזבח, והיא שמנעה ועודנה מונעת אותנו מהקרבת קרבנות. החורבן הוא חורבן גם של המזבח, ולכאורה אין מכאן כל ראייה שבניין מזבח לבדו לא יספיק לאפשר ולהצריך הקרבה. ואין מקור לתליית ההקרבה על מזבח בכך שהחלו בבניין הבית עצמו.]

שלישית, לא בכדי נאמר שדווקא נביא אמר שמקריבים אע"פ שאין בית, ולא סתם חכם, שהרי לשם כך יש צורך בהוראת נביא. וברור שאין כונת הנביא 'לעודד מעשים בלתי רצויים' וגם אין דבריו הוראת שעה, אלא עדותו של הנביא היא שאכן הזמן הוא זמן של גאולה, ומן הנמנע הוא לפענח את המציאות בלי נבואה. [ראשית, כאמור, עניין הנביא הושמט במקבילות בגמרא, וכן בדברי הרמב"ם. שנית, הכנסת תוכן זה של צורך בבניית הקובע שמדובר בזמן של גאולה' לתוך המילים 'מקריבין אע"פ שאין בית' היא דוחק גדול, שכן נמצא העיקר חסר מן הספר, שמקריבים דווקא לאחר הוראת נביא שהזמן הוא 'זמן של גאולה'. שלישית, הלשון היא 'העיד' ולא 'ניבא'.]

רביעית, מדקדוק לשון הרמב"ם (הל' בית הבחירה ו, טו) משמע קצת שאין להקריב לכתחילה אלא בזמן שכבר החל בניין הבית, שהרי כתב: 'מקריבין הקרבנות כָּל אֵיפֶּי שֶׁאֵין שֶׁם בֵּית בְּנוֹי, ואוכלין קדשי קדשים בכל העזרה אע"פ שהיא חרבה'. ויש לשאול, מדוע הרמב"ם מוסיף מילה שלא כתובה בש"ס, הרי הלשון בש"ס הוא 'מקריבין אע"פ שאין בית' ותו לא, ומדוע אפוא הוסיף הרמב"ם תיבה נוספת: 'בנוי', תיבה שאף מתארת תיאור שונה ואף מנוגד לתיאור העזרה 'יחרבה'. ונראה שיייתור לשונו בא להורות שכל החיוב להקריב הוא רק כאשר הבית עדין אינו בנוי בשלמותו, אבל מכל מקום, כבר עוסקים בבניינו. ולכן הביטוי המדויק הוא מקריבין אע"פ שאין הבית 'בנוי', בהוראה של בית שלא הושלמה בנייתו. וזאת בשונה מאכילת קדשי קדשים בעזרה, שבנוגע אליה נקט הרמב"ם לשון 'יחרבה', להורות שהאכילה אפשרית גם בזמן הגלות, בקרבנות שנשחטו כדין קודם החורבן, ומיד לאחר שחיטתם נחרבה העזרה. וכעין מה שמצינו בגמרא (זבחים ס, ב): 'בכור שנוזק דמו קודם חורבן הבית וחרב הבית ועדיין בשרו קיים'. **וכל שכן**, שמותר לאכלס בזמן שמותר להקריב אע"פ שאין בית, דהיינו בזמן שמתחילים לבנות את הבית. [ראשית, לכאורה אין בלשון 'אין שם בית בנוי' שום משמעות או רמז לכך שכבר עוסקים בבניינו (תגובת הרב קרמר: העניין משתמע מעצם הניגוד ליחרבה!). שנית, לשיטת הרמב"ם (סהמ"צ, שורש יב ועשה כ) שהמזבח מהווה חלק מהמקדש, ממילא נראה שהקמת מזבח היא גופא 'עיסוק בבניינו' של בית המקדש (תגובת הרב קרמר: אבל אין תועלת בבנינו בזמן הגלות שההקרבה עליו אסורה לכתחילה, וכאמור). שלישית, הפירוש ליחרבה' שמצמצם את דין אכילת קדשי קדשים ללא בית רק לקרבנות שנשחטו בזמן הבית הוא דחוק, ופשטות הלשון היא שמדובר בכל תקופת הגלות שבה העזרה חרבה, ולא רק

רעג

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

שכבר עמד בספר קדושת הר (עמ' קלה) על הקושי מדברי הריטב"א במכות הנ"ל, וקבע שימדברי הריטב"א נסתרים גם דברי הבנין ציון'.

קשיים בדברי אחרונים שמרחיבים את הבנת הקהלות יעקב גם לרמב"ם ולרשב"א

והנה, מובא ברשימות שיעורים (לגרי"ד סולובייצ'יק; ב"מ נג, ב ד"ה והנה הרמב"ם):

והנה הרמב"ם (הל' בית הבחירה א, א) כתב וז"ל: מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות. עכ"ל. ולכאורה צ"ע, דהרי הרמב"ם פסק (שם ו, טו) שמקריבין קרבנות בזה"ז אף בלי ביהמ"ק, ואם כן מדוע כתב דיש מצות עשה לבנות בית לה' להיות מוכן להקריב בו הקרבנות. ונראה לתרץ דחייב הקרבנות תלוי בביהמ"ק שהוא בנוי, וזהו כוונת פסקו בריש הל' בית הבחירה, ומה שמקריבין קרבנות אף בזה"ז אינו אלא בתורת רשות בלי חיוב.

כעין זה כתב גם בשו"ת יחל ישראל (א, כט ד"ה ונתבאר):

נתבאר בדברי הרמב"ם (הל' בית הבחירה א, א) דאמנם יש מצות עשה בפני עצמה לבנות בית מקדש, מכל מקום יש בבנין בית המקדש תכלית למצוות אחרות, להקריב קרבנות ולעלות אליו לרגל. ומעתה יקשה, כיוון שאפשר להקריב קרבנות אף על פי שאין בית, איך אפשר לומר שבנין הבית הוא לצורך הקרבת הקרבנות. ומצאתי שכבר עמד בזה בספר נחלי אפרסמון בחידושו על הלכות בית הבחירה שם, עיין שם.

והנראה בזה הוא על פי מה שכתב בספר החינוך (מצוה תמ) שאף על פי שאפשר להקריב קרבנות בזמן הזה ואף על פי שאין הבית בנוי, מכל מקום אין זה אלא רשות, אבל מצוה וחייב ליכא, ולפיכך דברי הרמב"ם מבוארים, דאף

באוקימתא צרה זו. רביעית, קשה לבסס דינים חדשניים כאלו על ייתור לשון של מילה בודדת, במיוחד כאשר גם בנוגע ל'בנוי' וגם בנוגע ל'חרבה' לא שמענו בלתי היום למי שביסס עליהם דינים חדשניים אלו (תגובת הרב קרמר: מה חדשני כל כך? היתר להקריב אע"פ שאין בית רק בזמן הגאולה, מבואר בכל המקורות שצינת בעצמך; והיתר לאכול קדשי קדשים אפילו בזמן של חורבן, בהיכי תמצי הנ"ל, גם הוא אינו חידוש, כי בסך הכל הרמב"ם בא לכלול עוד היכא תימצא שמוטר לאכול קדשי קדשים, וכפי שהבאתי דוגמא מזבחים ס, ב.)

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

על פי שאפשר להקריב גם אם אין המקדש בנוי, מכל מקום מצות הקרבת קרבנות ליכא, ולכן יש מצוה לבנות בית לה', ועל ידי כך תהיה מצוה להקריב קרבנות.¹⁹

כעין זה כתב הרב יעקב דוד אילן (ירחון האוצר ו, עמ' ריא-ריב), וכעין זה כתב גם בספר אור ליהודה (המקדש וקודשיו; א, ה-ח). ויעוין עוד בספר פאר הלבנון ח"ב – בשבילי המקדש (סי' יא). ודברי הגרי"ד הובאו בהרחבה בשמו גם בספר גן שושנים (גנק; ח"ב, חלק חזון נחום סי' לג²⁰).

עוד כתב הציץ אליעזר (י, כד בשולי התשובה; ושוב שם יב, מז) להוכיח שלפי הרמב"ם הקרבה ללא בית אינה חובה אלא רשות, ממה שכתב הרמב"ם (סהמ"צ, עשה קנג):

בטלה הראייה אצלנו היום בהעדר בית דין הגדול, כמו שבטלה הקרבת הקרבנות בהעדר המקדש.

לכאורה יש קושי בדברי האחרונים הללו: מדבריהם נראה שהניחו שמזבח אינו חלק מהבית, וממילא אין קשר בין האפשרות המעשית להקריב על מזבח ובין מצוות בניין הבית. על הנחה זו מושתתים דבריהם הנ"ל, וכן דברים נוספים שכתבו שם. זאת, בשעה שמדברי הרמב"ם נראה שהמזבח הוא חלק מהבית (שם, ה-ו):

19. ובהמשך דבריו (מד"ה והעולה עד ד"ה ועוד יש לדון) דן באפשרות שלא מדובר במעשה הרשות לגמרי, אלא ב'מצווה קיומית', יעוין שם.

20. ושם כתב שהגרי"ד אמר כן בשם 'רש"י הי"ד בשם הנצי"ב', ונראה שהכוונה לר' שמחה זעליג ריגר הי"ד, שנהרג בשואה. היה מו"צ דבריסק בתקופת רבנותו של הגרי"ח מבריסק, סביו של הגרי"ד. לקמן יצוינו מקורות לכך בכתבי הנצי"ב עצמו. בשולי הדברים יש להעיר, שמדברי הגן שושנים שם נראה כאילו גם הרצ"ה קלישר הסכים לדעה זו, ולא היא, כמבואר במקומות רבים מספרו דרישת ציון.

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

[ה] ואלו הם הדברים שהן עקר בבנין הבית [...] כל המקף במחצה זו, שהוא כעין חצר אהל מועד, הוא הנקרא עזרה. והכל נקרא מקדש. [ו] ועושיין במקדש שבעה כלים: מזבח לעולה ולשאר הקרבנות, וכבש שעולין בו למזבח.

הרי שהמזבח הוא חלק מהמקדש. ובהמשך הפרק, הרמב"ם ממשיך וכורך בחדא מחתא דינים השייכים למבנה ההיכל והאולם יחד עם דינים השייכים למזבח, ולא מפריד כלל בין המקדש ובין כליו, והמזבח בכללם. ועוד העירני הרב הלל בן שלמה שליט"א, שהדבר מפורש לגמרי ברמב"ם: לשיטת הרמב"ם, ודאי שבנין המזבח הוא חלק מבנין הבית, כמבואר בספר המצוות, עשה כ.²¹ ועל זה השיגו הרמב"ן שם, עשה לג.

וישנם מקורות נוספים בחז"ל²² שנאמר בהם שמקריבים קרבנות 'בתוך' המקדש, וברור שהכוונה להקרבה על מזבח. ומלבד זאת קשה כנ"ל, שממעשיהם של עולי בבל ומפשטות דברי חז"ל והראשונים עולה שיש מצווה בהקרבה ללא בית, ולא רק רשות.

עוד כתב בשו"ת יחל ישראל (שם ד"ה ונמצא ע"פ), שגם מדברי הרשב"א (שו"ת החדשות, שסז²³) נראה שהקרבה ללא בית אינה מצווה. הרשב"א שם כתב שיש מצוות התלויות בזמן מסוים, יש מצוות התלויות במקום מסוים ויש מצוות התלויות בכלי או חפצא מסוים. ואת הקרבת הקרבנות מנה הרשב"א בין המצוות התלויות במקום מסוים, שהרי מאז שנבנה המקדש נאסרו הבמות עולמית, ואין הקרבה אלא במקום המקדש. ולפי זה כתב היחל ישראל:

21. [על דברי הרב בן שלמה יש להוסיף שהרמב"ם (שם) אף הפנה לדבריו בשורשים לספר המצוות (ריש שורש יב), שבהם כבר טבע את העיקרון של אי-מניית פרטי מצווה אחת כמצוות שונות במניין המצוות, וכתב שם שנידונו הוא אחד הביטויים לכך.]

22. ספרא (אמור פרשה י פרק יג אות יב), ירושלמי (מו"ק ג, ז), תנחומא (תצוה, יד), ועוד.

23. והוא 'מאמר על ישמעאל', שנדפס בפני עצמו בצירוף מבוא נרחב על ידי הרב בצלאל נאור, נ"י תשס"ח.

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

ולכאורה דברי הרשב"א הינם פלא, דמדוע כלל את ענין הקרבת הקרבנות בבית המקדש עם חלק המקום, ומה ענין לדמותו למצות תרומות ומעשרות, ובפשטות ענין זה צריך להיות עם החלק השלישי שם, חלק הכלים. דבשלמא תרומות ומעשרות שייכים לחלק המקום, מפני שזו מצוה התלויה בארץ והמקום הוא הגורם לחלות המצוה, אבל מצות הקרבנות, לכאורה היא מצוה המוטלת על הגברא, דהיינו שיש מצוה על כל ישראל להקריב תמידים ומוספים, וכן יש מצות הקרבת קרבן פסח, אלא שמקום הקרבתם הוא בבית המקדש, ואם כן, המקום במצוה זו הוא כמו הכלים, דהיינו אתרוג ולולב וכיו"ב, ודברי הרשב"א צ"ב.

אכן לפי שיטת החינוך דברי הרשב"א מבוארים יפה, דבאמת גם מצות הקרבנות היא מצות חפצא, דהיינו שכאשר יש בית מקדש ישנו חיוב להקריב דוקא בו את הקרבנות, אבל כאשר בעוה"ר בית המקדש אינו ניצב על מכוננו, אין חיוב להקריב קרבנות. וממילא מצוה זו דומה למצות הפרשת תרומות ומעשרות שנוהגת רק בארץ ישראל, ומעתה יש לו להחינוך מקור נאמן גם בדברי הרשב"א.

והנה, לכאורה הרשב"א כלל לא בא לעסוק בחלוקה למדנית בין מצווה המוטלות על הגברא למצוות המוטלות על החפצא, כפי שעולה מלשון היחל ישראל, אלא להציג שלושה סוגים של מצוות שתלויות במציאות מסוימת ואין אפשרות לקיימן במציאות אחרת. ושפיר קאמר הרשב"א שמצוות הקרבת הקרבנות אינה מתקיימת אלא במקום המקדש, והוא בא לדחות בזה דברי ה'משוגע', כלשונו, שטען שהיהודים עזבו את דתם, ובין היתר 'הוכיח' זאת מכך שאינם מקריבים קרבנות. ומסביר הרשב"א שלא עזבנו את דתנו, אלא שלא שייך להקריב קרבנות שלא במקום המקדש. ולכאורה דבריו פשוטים מאוד, ומבארים את היסודות הבסיסיים ביותר של התורה ואמונת ישראל, ואינם עניין כלל להבנה מחודשת בדין מקריבין אף על פי שאין בית, שאכן לא מוזכר כלל בדבריו. ולכאורה החילוק בין קרבנות לאתרוג ולולב הוא פשוט מאוד, שאת הקרבנות יש להקריב רק במקום מסוים, ואילו אתרוג ולולב אפשר ליטול בכל מקום בעולם. וצ"ע.

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

מלבד זאת, הרשב"א אמנם כתב שהקרבת הקרבנות תלויה במקום מסוים, אך הוא ממשיך ומבאר בהמשך דבריו שבנוסף לכך, מצוות הקרבת הקרבנות אכן תלויה דווקא גם בחפצא מסוים, ואי אפשר להקריב 'איל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים'. והוא מונה אותה להדיא 'עם החלק השלישי שם, חלק הכלים', ולכאורה מבואר בדבריו שלא כהבנת היחל ישראל, שנקט בדעתו שהקרבת הקרבנות נמנית רק במצוות התלויות במקום ולא במצוות התלויות בחפץ. וצ"ע.

ג. שיטת הבנין ציון וסיעתו

בנין ציון וסיעתו: גם אם אין מניעה הלכתית להקריב בלי בית, קרבנות אלו אינם רצויים

בשו"ת בנין ציון (סי' א) הביא את הפסוק (ויקרא כו, לא):
והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם.

מפסוק זה דרשו חז"ל (מגילה כח, א) לגבי קדושת בית כנסת: 'קדושתן אף כשהן שוממין, והרמב"ם (הל' בית הבחירה ו, טז) כתב:
קדשת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר:
'והשימותי את מקדשיכם', ואמרו חכמים: אף על פי ששוממין, בקדשתן הם עומדין.

על כך הקשה הבנין ציון:

ואיך שייך ולא אריח, דאם מקדש חרב, ריח ניחח מנין?

ותירץ:

דאפילו תקריבו במקום מקדש, אחר שיחרב וכו', מכל מקום לא אריח בריח ניחחכם.

וכוונתו לומר שההוכחה לכך שקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, היא מכך שגם כשהמקדש שומם, יש אפשרות לקרבן שאין הקב"ה חפץ בו, דהיינו שאין איסור להקריב קרבנות, אלא שאין ה' מריח בניחוחם.²⁴ וכן כתב מהרש"א אליפנדארי (שו"ת מהרש"א או"ח סי' טו, דף סט, ד; נדפס גם בסו"ס מקדש מלך):

כל התנאים הקדושים שהיו בירושלם אחר החרבן, לא מצינו שהקריבו קרבנות, אף שיכלו לבנות ולהקריב [...] והגם שיכלו להקריב גם בטהרה [...] הוא מפני שידעו שאין רצון ה' שנקריב כי אם עד שנשוב אל ה', ואז יבוא משיח צדקנו במהרה בימינו אמן. וכן נראה במקרא, שכתוב: והשימותי וכו' ולא אריח וכו'. דהכוונה אף אם רצו לבנות מחדש ולהקריב, ולא אריח.

24. בסוף דבריו, כתב הבנין ציון שהרב צבי בנימין אוירבך, מהדיר ספר האשכול, מצא מקור קדום להבנה זו בהגהה של כתב היד של ספר האשכול. ואולם, מלבד הפקפוקים הידועים על מהימנותו וקדמותו של כתב יד עלום זה (יעוין במאמרו של רש"יז הבלין: על ה'אשכול' מהדורת אוירבך, ישורון יג [אלול תשס"ג] עמ' תשא-תשי), מדובר בהגהה שכל הנראה אינה חלק מהחיבור המקורי (ושלא ככתוב בהערת המהדיר לדרישת ציון, עמ' 141, שהדברים יצאו מפי הר"א אב"ד בעל האשכול. פניתי למהדיר, ר' יהודה עציון, והסכים עמי, ומודים דרבנן היינו שבחייהו. ומתחזקים בזה דברי הרב גוטמכר בהערות מכתב מאליהו על דרישת ציון, עמ' 264, שהסתייג מהדברים שהובאו בשם הר"א אב"ד, וכתב שאין לנו לישא פנים). ויתירה מזו: במהדורה המודפסת של האשכול שהדפיס הרב אוירבך, לא מצאתי את הדברים, ואף בהתייחסות נרחבת למדיי של הרב צבי בנימין אוירבך עצמו לסוגיה (במבואו למהדורתו לספר האשכול, עמ' xviii-xviii הערה 12), נעדר כל אזכור של ההגהה הזאת. וצ"ע. ויעוין עוד בעבודה תמה (פו ע"א; פז ע"ד), שייחס את הדברים לבעל האשכול עצמו, וראה בכך עמוד גדול וחזק שראוי לסמוך עליו; וכעין זה בקרנות המזבח (עמ' צא), בשם אחד מגאוני וורשה (אין זה הרצ"ב אוירבך, שלא חי בוורשה שבפולין אלא בגרמניה), ייחס את הדברים לבעל האשכול. ויעוין שם (עמ' צב) בהערת המהדירים, שהתקשו גם המה למצוא מקור לדברים בספר האשכול, וציינו מקור שהקשר בינו ובין מה שכתב בשם האשכול הוא קלוש. אף בספר קדושת הר (עמ' קלב) ייחס את הדברים לבעל האשכול.

כעין זה כתבו מדנפשיהו העבודה תמה (פה ע"א - פז ע"ד²⁵), השערי צדק (פאנעט; או"ח, קב ד"ה והנה; שם, קג ד"ה והנה), הנצי"ב (שו"ת משיב דבר ב, נו ד"ה אבל לאחר; העמק דבר ויקרא כו, לא; ²⁶ דברים טז, ג; ובמכתבו שנדפס בקובץ המעין יד, ג [ניסן תשל"ד] עמ' 9-10), הרב שמחה עלברג (הפרדס נו, ד [תשרי תשמ"ב], עמ' 13 ד"ה והנראה, יעו"ש שהאריך), והמים חיים (רח"ד הלוי; ב, א ד"ה כל זה). והדברים הובאו בהסכמה בשם הבנין ציון והנצי"ב, בשו"ת דבר אברהם (ג, יט), בשו"ת ישכיל עבדי (א, יו"ד יח, ז) ובדברי הגרי"ד והגריש"א הנ"ל, וכן בציץ אליעזר (י, ה ד"ה והנה אחד; יב, מז, א), במשכן שילה (רפאל; עמ' תח), במשמר הלויים (ברכות עמ' מט, וכתב שמכוח זאת 'פקעה המצוה'²⁷), במנחת אשר (וייס; פורים יט, ו ד"ה אך), בדברי הרב יעקב

25. ויעו"ש (פה ע"ד) שכתב, על פי הפסוק (יחזקאל כ, מ-מא), שריח הניחוח חוזר עם קיבוץ ישראל מן הגלות, ושמה בזמננו היה סובר שייתכן שיש ריח ניחוח, אחר שיש בארץ מליוני יהודים שהם ואבותיהם קובצו מן הגלות, כן ירבו. ואמנם לשונו היא 'אחר אשר יקבץ הקב"ה את כל ישראל מן הגלות', וצ"ע אם לדעתו די ברוב.

שוב ראיתי שבעין זה כתב בשערי היכל (פסחים, מבוא א, עמ' 26 הערה 8): 'נראה שקיבוץ הגלויות בימינו הוא סימן לחזרת רצון ה' בקרבנות', והסתמך על הפסוק הנ"ל ביחזקאל, יעו"ש. דברים קרובים לדברי השערי היכל, כתב הרב מרדכי דוד אקרמן (במכתבו שנדפס בתורת הבית ח"ב עמ' שג), והוסיף שלמבט זה על תקופתנו הסכים רבו, הרב ישראל זאב גוסטמאן.

26. ומדבריו עולה שסבר שיש ממש איסור להקריב בזמן החורבן, שכן כתב (הרחב דבר, שם הערה א): 'ועדיין קשה הא דאי' בזבחים דק"ד המעלה בזמן הזה חייב, ועי' תוסי' יומא דף ס"ג א' ד"ה שלמים, דאוקמי בזמן חרבן הבית והמזבח קיים, אלמא דאפשר להקריב בזמן הזה, והדברים עתיקים'. ואם הוקשה לו מההבנה 'דאפשר להקריב', בהכרח שהוא סבר שאי אפשר להקריב.

27. ועוד כתב שאף החזו"א (קדשים ל, ה) שותף להבנה זו. ולכאורה יש להשיב, שאת דברי החזו"א ניתן להבין כמתייחסים רק למצב של חורבן גמור, בלי מקדש ובלי מזבח ובלי קרבנות, ולא למצב של הקרבה על מזבח בנוי ללא בית. ועל מצב של חורבן גמור, כתב החזו"א שיש מקום להבין שחל בו פטור ולא רק אונס, אך לא בא לשלול הקרבה בלא בית כשתאפשר. תדע, שהרי במקום אחר (אה"ע ב, ז) כתב החזו"א: 'בזמן הזה אי איתיהיב רשות להקריב קרבן פסח, אין לבטל, בשביל שאין לנו כהן מיוחס'. ואולי יש לדחוק ולומר שכוונתו דווקא לפסח, שאין בו דין ריח ניחוח (כדברי הנצי"ב בהעמק דבר שם, ויעוין בזה

דוד אילן (ירחון האוצר ו, עמ' ריא-ריב²⁸) ועוד. ובשערי המקדש (ח"ב סי' כו אות א, עמ' קכא ד"ה ונראה) כתב כן בשם הגרי"ז מבריסק.

קשיים בהבנה זו

לכאורה גם בהבנה זו יש קשיים: ראשית, לא מצינו חידוש כזה בש"ס, במדרשים ובראשונים, ולכאורה קשה לחדש דין כזה מכוח תירוץ קושי בפשוטו של מקרא, ללא סמך לכך בדברי חז"ל והראשונים. והרי במשנה, בגמרא ובראשונים מבואר שמקריבין אף על פי שאין בית, ולא נאמרה שום הסתייגות מכך. וכעין זה העיר הדרישת ציון (עמ' 263-264).²⁹ וכעין זה כתב הרב אביגדר נבנצל (במאמרו בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 65):
ולענ"ד אין זו שאלה, דאנו נצטוינו לעשות לשם ניחוח, ומאי דניחא קמי קוב"ה ליעביד, ואולי נזכה כבר שתיבטל התוכחה.

באריכות במשנת המועדים [גרבוז], פסח סי' יז עמ' ע-עב; ונדפס גם בספרו משנת המועדים, תשעה באב ותעניות סי' יז עמ' נ-נב; ואולם, הרב אביגדר נבנצל [בקובץ בתוככי ירושלים עמ' 65] הקשה על חילוק הנצי"ב בין פסח לשאר קרבנות, יעו"ש, או שכוונתו לדון דווקא מצד הייחוס ולא מצדדים אחרים. וצ"ע. ויעוין עוד בחזו"א (שביעית ג, טז).

28. אך יעוין בדברי אביו בתורת הקודש (ח"א סי' ד ד"ה ובעיקר).

29. ובנין ציון כתב: 'ואם תאמר, כיון שכן, לענין מה אמרינן מקריבין אע"פ שאין בית, הרי לא יכלו להקריב משום 'ולא אריח'. יש לומר דיש נפקותא, לענין מה דאמרינן בזבחים (דף ק"ז), המעלה בזמן הזה, ר' יוחנן אמר חייב, ריש לקיש אמר פטור וכו', ע"ש, אם כן חייב המעלה בחוץ'.

לכאורה יש בזה קושי גדול, שהרי יוצא שבעצם אין מקריבין כלל, והאמירה שמקריבין לא נאמרה בשביל עצמה, שהרי אין היא נכונה, אלא בשביל לחייב את המעלה בחוץ. וצ"ע. ועוד כתב כעין דברי הגריש"א הנ"ל (עמ' רעא), לחלק בין מצבים שונים שבהם יש מזבח ואין בית, וכבר נידונו לעיל הערות על בהבנה זו, וזיכרון אחד עולה לכאן ולכאן. ויעוין עוד בדברי הרב יוסף אלבוים (תחומין ה עמ' 443 הערה 17), שכתב על נידונו: 'וכמה זר ומרוחק, להפוך הקללות למצוות או למורי דרך'.

יתירה מזו, כאמור, דין מקריבין אף על פי שאין בית נאמר מפי נביא (זבחים סב, א), וברור שאין כוונת הנביא לעודד מעשים שאינם רצויים. ובהכרח אחת משתיים: או שעדות הנביא מהווה הוראת שעה,³⁰ או שיש ליישב אחרת את הקושי בפשוטו של מקרא. ובגמרא אין שום סימן לכך שמדובר בהוראת שעה, ולהיפך: לשון הגמרא בהבאת עדות הנביא היא 'מקריבין אף על פי שאין בית', וזו בדיוק אותה לשון שהובאה במשנה, בגמרא ובראשונים. ובהכרח אין כאן הוראת שעה.

שלישית, לכאורה יש לתמוה על עצם ההגדרה של מצווה בלי נחת רוח. והרי ברור שיש לה' יתברך נחת רוח מכל מצווה שהיא, ואפילו מהרהור מצווה, ולכאורה קשה מאוד לומר שמחד גיסא יש מצווה להקריב אף על פי שאין בית, ומאידך גיסא ה' אינו חפץ בכך.³¹ ולכאורה המצוות עצמן הן המדד העיקרי והחשוב ביותר לרצון ה' בעולם, ואין דבר שיכול לדחותן.

רביעית, לכאורה יש להעיר גם על עיקר דברי הבנין ציון. לפי פשוטו, הפסוק מתייחס להדיא לשממה, ולא למזבח בנוי. וכעין ההערה דלעיל על הקהלות יעקב מלשון החינוך. מצב שבו כהנים מקריבים קרבנות אינו מתאים כל כך ללשון 'והשמותי את מקדשיכם', שהרי המקדש אינו שומם. וגם אם חלק ממנו חרב, אין זה מצדיק אמירה גורפת שהוא שומם. ומה שהקשה: 'אם מקדש חרב, ריח ניחח מנין', לכאורה יש ליישב שזו עצמה הקללה, שה' לא יריח כי לא יהיה ריח, ולא ברור אפוא מה מכריח להבין שיהיה ריח אך ה' לא יריח אותו. וכבר כתב כעין זה הרב יעקב אדלשטיין, רבה של רמת השרון (המאור תפח [עב, ד], ניסן-אייר תשע"ט, עמ' כ).

30. ואולי יש קשר בין הבנה זו ובין דברי הבנין ציון בדבריו שהובאו לעיל (עמ' רעב).

31. וגם בתוכחה כגון: 'למה לי רב זבחיכם יאמר ה'' (ישעיה א, יא), ברור שהקריאה היא לתקן את הקלקול ולהמשיך להקריב את הזבחים, ולא להישאר בקלקול ולהפסיק להקריב ח"ו. ויעוין עוד בהתייחסותו של האברבנאל לפסוק זה, בספרו ישועות משיחו (ח"ב עיון ד סוף פ"א).

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

חמישית, בספרא (בחוקותי פרשה א, ד) נאמר:
וכן הוא אומר והשימותי את מקדשיכם, יכול מן הקרבנות? כשהוא אומר ולא
אריח בריח ניחוחכם, הרי קרבנות אמורים. הא מה אני מקיים והשימותי את
מקדשיכם, מן הגדודיות.

הרי מבואר ש'ולא אריחי' מלמד על שממה וביטול עבודת המקדש בפועל,
ולא על חוסר רצון בקרבנות שיוקרבו במציאות של חורבן, והדברים מגיעים
עד כדי כך שהספרא דורש את 'והשימותי' לעניין אחר. ופירש רש"י (ויקרא כו,
לא) ששממה זו היא משיירות של ישראל שלא יתוועדו לבוא לבית המקדש.
והמיוחס לראב"ד (על הספרא שם) פירש שהגדודיות הם יסודות הבית. ויעוין
עוד בגמרא (עירובין נה, ב) שפירשה מאי גדודיות בהקשר אחר. ויעוין עוד
בשו"ת מהרי"ל דיסקין (לקוטי תורה בסוף הספר, אחרי דף צ"ג, ד"ה
והשימותי) שפירש את הפסוק כמתייחס לריח הקטורת שנותר לאחר החורבן.

שישית, מדברי הבנין ציון משתמע שבתי כנסיות שחרבו, שלמדה המשנה
מפסוק זה שבקדושתם הם עומדים, אין התפילה בהם רצויה. ולכאורה זה
וודאי אינו.

שביעית, נאמר בתוספתא (מנחות ז, ט):
בזמן שישראל ברצון לפני המקום, מה נאמר בהם: את קרבני לחמי, כבנים
שמתפרנסין מאביהן. בשעת תוכחות, מהו אומר: לאישי ריח ניחוחי. כל
קרבנות שאתם מקריבין אינן אלא לאש.

ולכאורה לדברי הבנין ציון, משמעות הדבר היא שאף אם הבית בנוי יש
להתבטל מהקרבת קרבנות 'בשעת תוכחות'. וצ"ע.

שמינית, הקשה הדליות דוד (מגילה ס"י טו עמ' עח) מהמבואר ברמב"ן (ויקרא כו, טז) שנבואת פורענות זו התייחסה לגלות בית ראשון, ולא לגלות בית שני, יעו"ש. וקדם לו הכלי חמדה (דברים עמ' רפ ועמ' רפה) שעמד בזה.

תשיעית, הקשה בשו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא; א, פח):

ומעכתי"ה הקשה [...] היאך יקריבו בזמן הזה, והרי לשם ששה דברים הזבח נזבח לשם ריח וכו' ומאחר דכתיב ולא אריח, אם כן אי אפשר להקריב. ואני תמה אטו כל מה שנאמר בתוכחה נתקיים ח"ו. הרי אמרו במדרש איכה (בי) אות ע' עשה ד): משעה שאמר הקב"ה ואם עד אלה כו' והלכתי עמכם בחמת קרי, שמא כך עשה ח"ו, אלא פשורי מפשר. ובמדרש במדבר רבה (פרשה כ) על ויקחחה שדה צופים' אמרו גם כן כעין זה, וכן בכמה דוכתי.

עוד כתב שם:

ועוד, דבמשנה לא נאמר, רק שמצוה על הזובח לשחוט לשם ריח, אבל אם הזבח עולה לרצון לא איכפת לן, ובהדי כבשי דרחמנא למה לן. ואם אמרו חז"ל: מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה, מכל מקום לא נפטרנו על ידי זה מלהתפלל. אנחנו מחויבים לעשות כמצוה עלינו בתורה שבכתב ובעל פה, ולשחוט הזבח לשם ששה דברים, ודי הטוב בעינינו יעשה. ועי' במשנה למלך (פ"ד ממעה"ק הי"א) שאם שחט שלא לשם ריח, כשר בדיעבד הקרבן, וכבר נודע דכל היכא שלא איפשר, כדיעבד דמי.

בשו"ת יביע אומר (ה, יו"ד כו, ב) כתב כעין דברי מהרי"א הללו, ושוב הביא שכן כתב מהרי"א. ויעוין גם בזה בכלי חמדה (שם). ויעוין עוד בדרישת ציון (עמ' 271-263) שהרבה להשיב על טענת הבנין ציון וסיעתו, והביא ראיות שונות לכך שאין לבטל את חובת ההקרבה בגלל הבנת הבנין ציון.³² ובמיוחד

32. ויעוין גם בתורת הבית (ח"ב יב, ה; יג, ט; ח"ג ב, יג; ו, ע; ז, כח) שהרבה להשיב על דברי הבנין ציון וסיעתו. אף ר' יונה עמנואל הרבה להסתייג משיטת הבנין ציון, במאמרו: על טענת "ולא אריח" של הרב יעקב עטלינגר נגד חידוש הקרבנות בזמן הזה, המעין יב, ג (ניסן תשל"ב) עמ' 69-49; ובתגובות הרב נבנצל והרב שפירא בגיליון יב, ד (תמוז תשל"ב) עמ' 74-75. מאמרו של ר' יונה עמנואל נדפס שוב לאחר פטירתו בספרו: כתיבי אבינו הר"ר יונה עמנואל ז"ל, עמ'

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

יש לציין את מה שהשיב מדברי המדרש (במדבר רבה כא, כה), המייחס לגוי טענה בדבר חוסר הטעם בקיום המועדות בזמן הגלות:
שאל עובד כוכבים אחד את ר' עקיבא, אמר ליה: למה אתם עושים מועדות? לא כך אמר לכם הקדוש ברוך הוא: 'חדשיכם ומועדיכם שנה נפשי? אמר לו ר' עקיבא: אלו אמר חדשי ומועדי שנה נפשי, היית אומר [=היה טעם בדברך]. לא אמר אלא חדשיכם ומועדיכם, בשביל אותן מועדות שעשה ירבעם [...], אבל המועדות האלו אינן בטלים לעולם.

ועל דברי מהרש"א אליפנדארי יש להקשות עוד, לכאורה, מעולי בבל שדווקא כן הקריבו קרבנות מיד כשהתאפשר להם לעשות זאת. ולכאורה לא ברור מניין לו שהייתה אפשרות לבנות מקדש בזמן המשנה והיא לא מומשה. אדרבה, במדרש רבה (בראשית סד, י) מתוארת אפשרות כזאת, ולפי האמור שם, עם ישראל התגייס לבנות את המקדש למרות שלא בא משית, עד שהיה צריך חכמה מיוחדת להרגיע את הציבור הזועם, שרצה למרוד כשנודע שהמלכות חזרה בה ומנעה את הבניין, כמבואר שם.³³ ועוד קשה שלכאורה גם לא ברור כיצד הפסוק מבסס את ההנחה המובלעת בדבריו, שאפילו בניין של המקדש כולו קודם בוא המשיח אינו רצוי, ולא רק הקרבה ללא בית, שנזכרה בדברי הבניין ציון.

85-65; ובעמ' 86 נדפסו הערות הרב נבנצל. ויעוין עוד בספר עליית שלמה (יונגר; סי' ה), שהאריך בנידון קרוב מעט לנידוננו: עלייה לרגל כשאינו עושה רצונו של מקום.
33. והנה, לשון המדרש הנ"ל היא: 'גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש'. ובספר ויואל משה (א, ס ד"ה ובה) כתב שפירוש 'גזירה' הוא דבר רע לעם ישראל, ופירש את דברי המדרש לפי דרכו, שבניין מקדש לפני בוא המשיח הוא גזירה רעה. אך באמת מצינו גם גזירות טובות, וכמובא במכילתא (בא, מסכתא דפסחא, א): 'כשהקב"ה גוזר גזרות טובות ורעות על ישראל על הטובה מחזירים לפניו ועל הרעה אין מחזירים לפניו, ואנו מתפללים בימים נוראים שייגזרו עלינו גזירות טובות, והמצוות גזירת מלך הן, וצדיק גוזר והקב"ה מקיים, ועוד רבים. ומהמדרש עצמו מוכח שהעם לא היה מחויב לבנות, וכדחזינן שלאחר שינוי פרטי הגזירה הם יצאו בשלום, ולא חויבו לבנות באופן מנוגד להלכה. ועצם הזעם על שינוי פרטי הגזירה מוכיח שמתחילה היא לא נתפסה כגזירה רעה.

לקראת מקדש | סימן יב
הקרבה בלא בית – זכות שהיא חובה

סיכום

מכל האמור, נראה לכאורה שדין מקריבין אף על פי שאין בית יוצר מצווה שהיא חובה, להשתדל ולהתאמץ לחדש את עבודת הקרבנות, גם אם אין הבית בנוי, וכפי שנהגו עולי בבל.